

УДК 930.253 (477)

О. В. Березовська
*Національна бібліотека України
імені В. І. Вернадського*

ОСОБЛИВОСТІ ДОКУМЕНТАЦІЙНОГО НАПОВНЕННЯ АРХІВНИХ ФОНДІВ МУЗЕЙНИХ УСТАНОВ НАН УКРАЇНИ

Досліджено склад і зміст документаційного наповнення архівних фондів музейних установ Національної академії наук України: Національного науково-природничого музею, Державного природознавчого музею та Інституту народознавства, визначено їхню інформаційну цінність.

Ключові слова: Національний архівний фонд, музейні установи НАН України, архівний фонд НАН України, архівний документ.

Структура НАН України включає в себе відповідні музейні установи, які діють на правах науково-дослідних інститутів НАН України. Такі установи мають певні особливості у документаційному наповненні своїх архівних фондів. У цьому аспекті розглянемо архівні фонди Національного науково-природничого музею (м. Київ), Державного природознавчого музею (м. Львів) та Інституту народознавства (м. Львів). Останній у власних фондах зосереджує документи своїх історичних попередників: Державного музею художньої промисловості, Державного етнографічного музею, Державного музею етнографії та художнього промислу.

Залучення до наукового обігу інформації про архівні документи, які зберігаються в музейних установах, є актуальним завданням архівознавства. Вирішення цього завдання дає можливість сучасним науковцям-дослідникам історії науки України глибоко та всебічно вивчати історію становлення та діяльності установ, музейних колекцій, основних наукових розробок та досліджень, творчих міжнародних зв'язків, реконструювати наукові біографії видатних учених України тощо.

Архівні збірки музейних установ на сьогодні не стали предметом спеціального дослідження фахівців, поміж тим деякі з них були

використані ними при висвітленні життя та діяльності відомих науковців, історії установ тощо.

Так, окреслюючи життєвий і творчий шлях М.М. Щербака – українського зоолога, герпетолога, члена-кореспондента НАН України, завідуючого Зоологічним музеєм Національного науково-природничого музею (ННПМ) НАН України, дослідник О. Васенко¹ залучав до наукового обігу особову справу вченого, що зберігається у фондах Національного науково-природничого музею. Та поза його увагою залишилися документи з висунення в 1982 р. Музейною Радою АН УРСР в члени-кореспонденти заступника директора ННПМ АН УРСР, доктора біологічних наук М.М.Щербака, що зберігаються в цьому ж фонді. У цій справі присутні подання, витяги з протоколів, відгуки, список наукових праць, висновки, характеристики діяльності Миколи Миколайовича². Унікальні документи з приватного архіву М.М. Щербака були залучені до наукового обігу Є. Писанцем – директором Зоологічного музею ННПМ у його дослідженні стосовно непростой долі та творчого шляху й наукової спадщини відомого вченого-зоолога³.

Багатогранний масив науково-дослідної документації, зібраної в науковому архіві Інституту народознавства НАН України, висвітлений в низці публікацій з етнографічних студій Полісся ХХ ст. етнологі І. Гілевича⁴, який завдяки своїй дослідницькій роботі зробив доступним для широкого загалу творчий доробок багатьох народознавців України.

Загалом останнім часом простежується тенденція відносно того, що науковці все більше уваги приділяють архівам установ НАН України як інформаційним джерелам, здатним заповнити лакуни в історичній науці.

У своїй діяльності установи керуються відповідними нормативно-методичними документами з питань організації діловодства та архівної справи: положенням про канцелярію в установі, інструкцією з діловодства, положенням про науковий архів, номенклатурою справ⁵, положенням про Експертну комісію установи НАН України з проведення експертизи цінності документів⁶, «Переліком документів, що утворюються в діяльності НАН України та її установ, із зазначенням строків зберігання документів»⁷. Єдиний комплекс нормативно-методичної бази покликаний регулювати формування та управління архівним фондом, враховуючи зміни в законодавстві України, стан архівної справи в країні та її організацію в системі НАН України зокрема.

Документація установ з постійним та довготривалим термінами зберігання вноситься до відповідних описів справ, запроваджених у структурі НАН України: до опису № 1 науково-організаційної та управлінської документації; опису № 2 науково-дослідної та науково-технічної документації та опису № 3-ос документації з особового складу. В описі № 1 відображаються документи керівництва, служби вченого секретаря, бухгалтерії, відділу кадрів, профспілкової організації, громадських товариств, що діють на базі установи. Тобто та документація, яка має важливе значення у відображенні зміни структури та основних засад діяльності музейної установи (статути, положення про установу, постанови та розпорядження вищих органів влади стосовно організації музейної справи та діяльності, накази директора з основної діяльності, листування з питань організації та проведення наукової діяльності), організації наукової роботи установи (протоколи засідань вченої ради, річні плани та звіти науково-дослідної роботи, звіти про роботу наукових відділів, плани експедиційних досліджень), документів про міжнародне співробітництво установ та вчених (інформації, обґрунтування, програми, угоди про співробітництво, звіти про відрядження), протоколів приймання та оцінювання завершених науково-дослідних робіт, кадрових питань (річні звіти про чисельність та склад кадрів, списки наукових співробітників, статистичні звіти по кадрах), питань фінансування установ (штатні розписи, кошториси, фінансові річні звіти), профспілкової організації (протоколи засідань профкому, колективні угоди).

Науково-дослідна документація представлена первинною науковою документацією – польовими журналами, щоденниками експедицій, альбомами зарисовок, фотодокументами експедицій та вторинною науковою документацією – науковими звітами по завершених темах, методичними рекомендаціями стосовно проведення певних наукових досліджень, фотоілюстраціями до наукових робіт, музейними путівниками, статтями співробітників, монографіями та збірниками праць, дисертаціями та авторефератами.

Документація з особового складу включає накази директора установи з особового складу, особові справи звільнених працівників, штатно-посадові книги, особові рахунки та відомості по зарплаті, контракти з працівниками на виконання робіт, документи про працівників, які працюють у шкідливих умовах.

Поряд з цією, характерною для всіх академічних установ,

документацією, музейні установи в своєму розпорядженні мають документи, що виникають внаслідок їхньої специфічної діяльності як установ, що поряд з науково-дослідною роботою виступають організаторами, пошукувачами, хранителями, тими, хто займається консервацією музейних фондів та експонатів. З огляду на таку специфіку, в їхніх архівах можна побачити інвентарні книги зоологічних, ботанічних, палеонтологічних, ентомологічних колекцій (Державний природознавчий музей НАН України); списки експонатів музею, що були втрачені під час нацистської окупації (1946), документи про передавання музейних експонатів для Польщі (1946), акти про придбання експонатів (1947–1950), акти про пошкодження або втрату музейних експонатів (1949), список експонатів з дорогоцінних металів (1948) Державного музею художньої промисловості Комітету в справах мистецтв при Раді Міністрів УРСР; документи з карткового каталогу музею (1939–1941), списки експонатів, що надходили до фондів Державного етнографічного музею АН УРСР (1940); путівники по музеях та відділах музеїв тощо.

У Державному природознавчому музеї НАН України зберігається група унікальних документів за 1819–1940 рр. з історії діяльності Природничого музею імені Дідушицьких, заснованого в 1870 р. у м. Львові відомим зоологом, етнографом, меценатом, членом-кореспондентом Краківської академії наук Володимиром Дідушицьким на основі приватної колекції природничих експонатів його родини. Формування музею відбувалося з природничих колекцій, зібраних в околицях маєтків Дідушицьких на території Львівщини, палеонтологічних і мінералогічних зібрань професора Варшавського університету Л. Цейшнера, гербарію професора Львівського університету Г. Лобажевського та інших матеріалів. 10 вересня 1880 р. В. Дідушицький передав музей на потреби суспільства і забезпечив його довічне утримання. У цій унікальній архівній колекції Державного природознавчого музею акумулювалися документи, які можна розділити за видами на декілька частин. Це організаційна та адміністративно-управлінська документація (положення про музей – рукопис М. Ломницького, документація музею про участь у світовій виставці у Відні 1873 р., ділове листування, книги відвідувачів музею, журнали музейної роботи, звіти про роботу музею 1899–1931 рр., фінансова документація)⁸. Серед науково-дослідної документації музею є звіти Л. Цейшнера та Я. Ломницького про результати наукових експедицій, путівники по музею, каталоги колек-

цій музею, рукописи В. Дідушицького, М. Ломницького, Я. Ломницького, Л. Цейшнера, Е. Шауера, Й. Семирадського, бібліографія М. Ломницького (1870–1910 рр.)⁹.

Серед документів наявні й матеріали стосовно Володимира Дідушицького: господарські документи про власність В. Дідушицького, ділове листування сім'ї Дідушицьких, опис власності Дідушицького.

Також тут відкритися документи (листування, касові книги та ін.) за 1921–1940 рр. стосовно діяльності Польського ентомологічного товариства (до 1922 р. – ентомологічна секція Товариства природознавців ім. Коперника), одним із засновників (у 1922 р.) і президентом якого був директор музею Ярослав Ломницький.

Наведена документаційна архівна база дає історикам науки можливість всебічного висвітлення історії Природничого музею ім. Дідушицьких, глибокого вивчення родинної історії Дідушицьких, дослідження наукової діяльності колишніх директорів музею – Мар'яна та Ярослава Ломницьких, учителя Володимира Дідушицького з орнітології – Ернеста Шауера, професора Варшавського університету Людвіка Цейшнера.

У фондах Національного науково-природничого музею НАН України зберігаються особові справи видатних учених України, академіків – зоолога, палеонтолога В.О. Топачевського, директора музею; геолога Є.Ф. Шнюкова, члена-кореспондента; зоолога М.М. Щербака, які містять особові листки з фотографіями, автобіографії вчених, списки наукових праць, заяви, написані вченими, копії наказів про прийняття, переміщення та звільнення, характеристики тощо. Звіти про наукову-дослідну роботу акад. В.О. Топачевського за 1996–2004 рр. характеризують основні напрями роботи вченого у ННПМ. Неоціненним є внесок В.О. Топачевського в розвиток Палеонтологічного музею ННПМ, очільником якого він був з 1976 по 2004 р., в розробку і формування експозицій музею, створення і поповнення фондів колекцій¹⁰. Особова справа Вадима Олександровича, передана свого часу до Музею з Інституту зоології ім. І.І. Шмальгаузена, відображає його життєвий шлях спочатку як аспіранта, згодом завідуючого відділом, директора інституту, дані про його наукові розробки, відгуки про нього провідних учених тощо¹¹.

Наведені аспекти стосуються і особових документів Є.Ф. Шнюкова, який тридцять років (від 1978 до 2008 р.) обіймав посаду

директора ННПМ та був головою Музейної ради НАН України. За час його діяльності експозиції поповнювалися новими зразками, модернізовано старі й відкрито нові виставки та експозиції, музей розпочав міжнародну виставкову діяльність¹².

До архівного фонду НАН України належать унікальні документи стосовно прикладної діяльності музеїв: тематичні плани, схеми, ескізи, фотонегативи і фотознімки експозицій; паспорти музеїв, інвентарні книги, описи, списки, огляди музейних фондів, колекцій та експонатів; описи експонатів за залами; путівники по музеях; каталоги музейних фондів; книги відгуків і пропозицій щодо роботи музеїв; звіти, огляди, довідки про комплектування, організацію зберігання та обліку музейних фондів; протоколи засідань комісій з комплектування музейних фондів; акти, протоколи засідань експертних комісій з придбання музейних фондів; акти приймання, надходження, передавання музейних фондів; акти перевіряння наявності та стану музейних фондів, втрат і пошкоджень фондів¹³.

Варто також зазначити й проблеми відносно створення та збереження архівного фонду, які виникають в установах через ряд обставин: відсутність фінансування для проведення експертизи цінності та науково-технічного опрацювання документів з постійним та довготривалим терміном зберігання, виділення приміщень для архівосховищ із забезпеченням їх необхідними ступенями захисту; обмежену кількість наукового персоналу та недостатню його обізнаність з архівною справою. Так, в ННПМ лише в 2007 р. було проведено науково-технічне впорядкування архівного фонду, що охопило період за 1963–2001 рр. Нині там завершена робота з обробки документації за 2002–2007 рр., яка стане доступною науковцям після узгодження описів документів з Експертно-перевірною комісією НАН України. У Державному природознавчому музеї опрацьовані документи лише до 1999 р., а в Інституті народознавства – до 1981 р. – науково-організаційна та управлінська документація і документація з особового складу. Науково-дослідна документація (а це унікальні матеріали польових досліджень, щоденники, етнографічні замітки, фотодокументи, зарисовки тощо) опрацьована лише до 1971 р. Все це, з одного боку, може призвести до втрати масиву цінних документів, які відображають результати багатогранної діяльності керівництва й співробітників установ, а з іншого, – унеможливило доступ дослідників до документальних ресурсів установ. Тому, з огляду на специфіку роботи музеєзнав-

ців, постає необхідність розробки й впровадження в діяльність музейних установ рекомендацій, спрямованих на уніфікацію методів організації архівних документів.

¹ *Васенко О.* Життєвий і творчий шлях М.М. Щербака в контексті розгляду історії повсякденності // Історія повсякденності: теорія та практика. Матеріали Всеукр. наук. конф., Переяслав-Хмельницький, 14–15 трав. 2010 р. / Упоряд.: Лукашевич О.М., Нагайко Т.Ю. – Переяслав-Хмельницький, 2010. – С. 238–240.

² Наук. арх. Нац. наук.-природ. музею НАН України, оп. 1, спр. 8. – 64 арк.

³ *Писанець Є.* М.М. Щербак : (До 80-річчя з дня народження) // Зб. пр. Зоологічного музею. – 2007. – № 39. – С. 7–12.

⁴ *Гілевич І.* Експедиційне дослідження Полісся в повоєнний період (1944–поч. 1960-х рр.) // Наук. зошити іст. фак. Львів. уні-ту : Зб. наук. пр. – 2008. – Вип. 9. – С. 116–128; *Гілевич І.* Українська етнографічна наука у першому повоєнному десятилітті та польові дослідження Полісся // Вісн. Львів. ун-ту. Сер. Історія. – 2008. – Вип. 43. – С. 34–53; *Гілевич І.* Мустафа Козакевич – дослідник традиційної архітектури українців Полісся та Волині // Народознавчі зошити. – 2008. – № 3/4. – С. 215–227 та ін.

⁵ Архівна справа і діловодство в Національній академії наук України. Збірник законодавчих актів, нормативних і методичних документів з архівної справи і діловодства. – К., 2002. – 168 с.

⁶ Постанова Президії НАН України від 30.09.2009 р. № 259 «Про затвердження Положення про Експертно-перевірну комісію НАН України, її склад та Типового положення про Експертну комісію установи НАН України з проведення експертизи цінності документів».

⁷ Перелік документів, що утворюються в діяльності НАН України та її установ, із зазначенням строків зберігання документів. – К., 2005. – 277 с.

⁸ Наук. арх. Держ. природознавчого музею НАН України, оп. 1, спр. 1–51.

⁹ Там само. – Оп. 2. – Спр. 1–73.

¹⁰ *Емельянов И.Г., Монченко В.И., Крахмальня Т.В.* Памяти Вадима Александровича Топачевского // Вісн. зоології. – 2005. – Т. 39, № 2. – С. 92.

¹¹ Наук. арх. Нац. наук.-природ. музею НАН України, оп. 1, спр. 152, 343 арк.

¹² 80-річчя академіка НАН України Є.Ф. Шнюкова. // Вісн. НАН України. – 2010. – № 3. – с. 58.

¹³ Перелік документів, що утворюються в діяльності НАН України та її установ, із зазначенням строків зберігання документів. – К., 2005. – С. 102–103.

Summary

The article analyzes the structure and content of documentation filling

archives of museum institutions of the National Academy of Sciences of Ukraine: National Museum of Natural History, State Museum of Natural History and the Institute of Ethnology, defines their informational value.

Key words: The National Archival Fond of Ukraine, museum institutions of the National Academy of Sciences of Ukraine, archival fond, archival document.